

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING
UPPLAND
STOCKHOLMS LÄN
SOLLENTUNA KOMMUN
FASTIGHETEN NORRVIKEN 2:72
FORNLÄMNING L2015:5116

JOHN WÄNDESJÖ

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens beslut, dnr:	431-30521-2021 (2021-09-10)
Uppdrag arkeologi projektnr:	21023
Landskap:	Uppland
Län:	Stockholms län
Kommun:	Sollentuna kommun
Fastighet:	Norrviken 2:72
Fornlämning:	L2015-5116
Uppdragsnr Fornreg:	202101192
Läge:	N: 65956229, E: 6656719
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning
Undersökt yta:	303 m ²
Projektgrupp:	John Wändesjö (projektledare) Amanda Patriksdotter Anna Bergman (underkonsult, Stockholms stadsmuseum)
Företagare:	Pertre AB
Undersökningsperiod:	maj 2022
Dokumentationsmaterial:	Digital projektdatabas förvaras tillsvidare hos Uppdrag arkeologi
Fynd:	Nej

Rapporterna från Uppdrag arkeologi är färgkodade:

- arkeologisk kontroll
- arkeologisk utredning
- arkeologisk förundersökning
- arkeologisk undersökning

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>. Undantaget är Lantmäteriets kartmaterial.

Fotografier: Uppdrag arkeologi (om annat ej anges).

Omslagsbild: grunden till den södra flygelbyggnaden fotograferad från nordväst.

Producerad av Uppdrag arkeologi i Sverige AB.

Stockholm 2022.

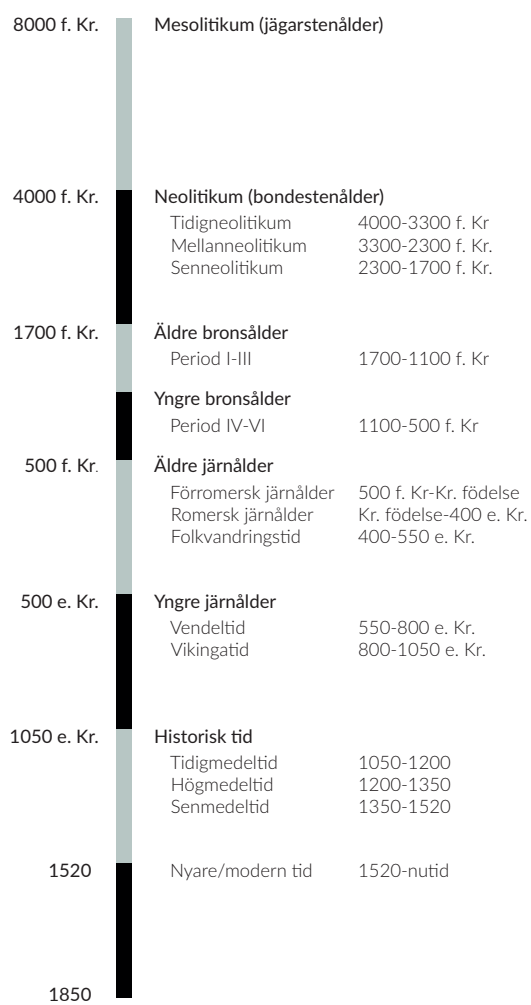
SOLLENTUNAHOLM

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING
UPPLAND
STOCKHOLMS LÄN
SOLLENTUNA KOMMUN
FASTIGHETEN NORRVIKEN 2:72
FORNLÄMNING L2015:5116

JOHN WÄNDESJÖ

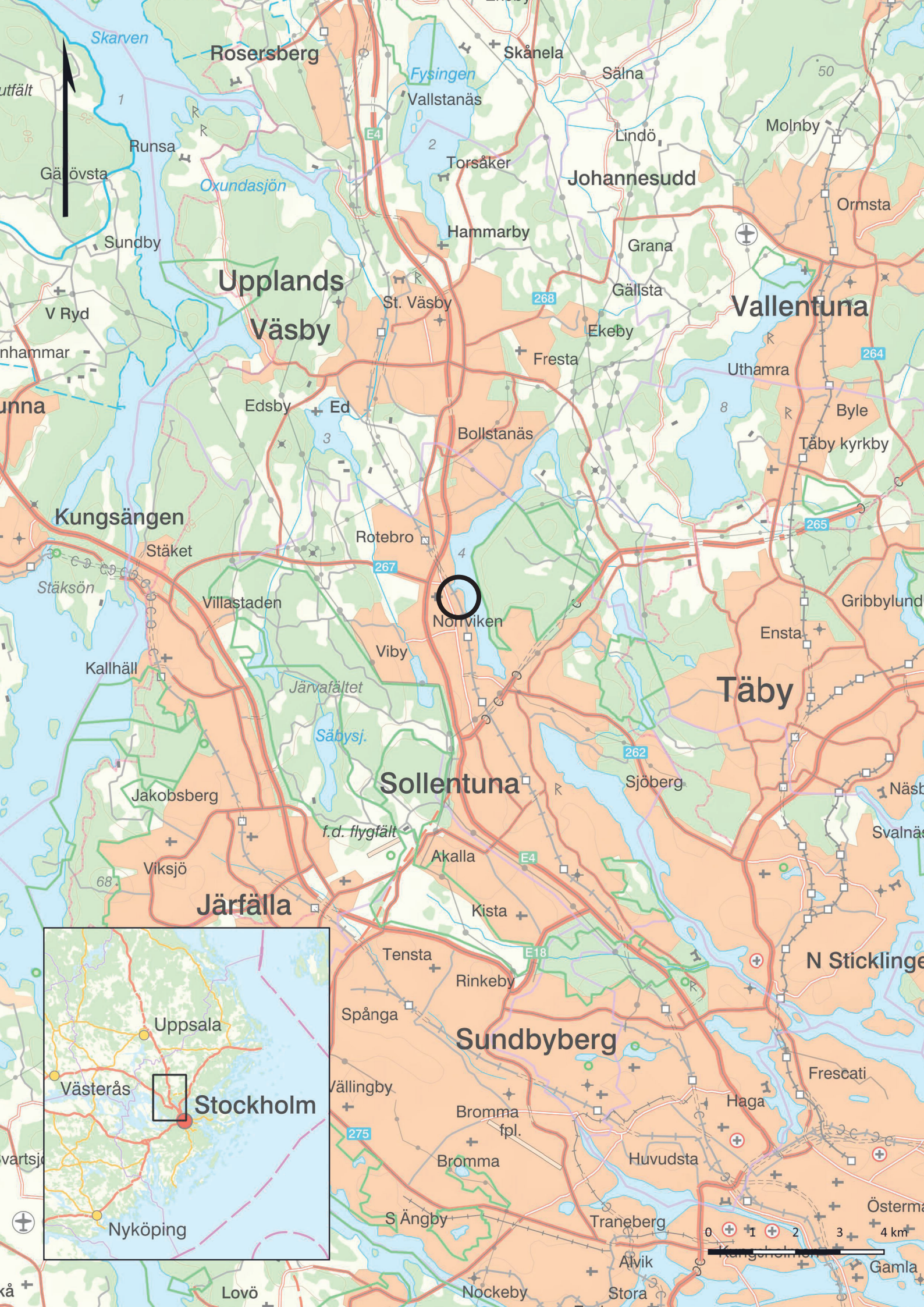
UPPDRAG ARKEOLOGI RAPPORT 2022/13

Arkeologisk periodindelning

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	8
Antikvarisk bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Tidigare undersökningar	10
Genomförande	12
Syfte och frågeställningar	12
Metoder och arbetsmoment	12
Fyndstrategi	12
Rapportering och distribution	12
Resultat	13
Den södra flygelbyggnaden	13
Den norra flygelbyggnaden	15
Tolkning av resultaten	17
Utvärdering av undersökningsplan	18
Referenser	19
Bilagor	
1. Schakt	
2. Kontexter	
3. Byggnadsarkeologisk dokumentation	

Sammanfattning

En arkeologisk förundersökning har under maj 2022 genomförts inom fornlämning L2015:5116 (slott/herresäte), vid Sollentunaholm, fastigheten Norrviken 2:72 i Sollentuna socken och kommun, Stockholms län.

Förundersökningen föranleddes av att företagaren Pertre AB planerar att restaurera och återuppbygga flyglarna till Sollentunaholms herrgård. Av byggnaderna återstår idag endast husgrunder och källare. Länsstyrelsen Stockholm bedömde att en arkeologisk förundersökning behövde genomföras inför ett eventuellt tillstånd till ingreppet (Lst beslut dnr

431-30521-2021).

Förundersökningen har fastställt och dokumenterat lämningarnas omfattning och karaktär inför eventuella fortsatta åtgärder. Resultaten av förundersökningen talar för att de berörda flygelbyggnaderna sannolikt har uppförts i samma skede som huvudbyggnaden till Sollentunaholm säteri, det vill säga kring år 1640. Den södra flygeln bedöms vid mitten av 1800-talet ha byggts till.

Figur 1, motstående sida. Översiktskarta med läget för den arkeologiska förundersökningen markerad med cirkel. Skala 1:100000.

Bakgrund

Antikvarisk bakgrund

Pertre AB planerar att restaurera och återuppbygga flyglarna till herrgården Sollentunaholm inom fastigheten Norrviken 2:72 i Sollentuna socken och kommun, Stockholms län (fig. 1 och 2). Herrgårdsområdet är registrerat i Kulturmiljöregistret (KMR) som *fornlämning* L2015:5116 (slott/herresäte). Av flyglarna återstår idag endast husgrunder och källare.

Länsstyrelsen Stockholm bedömde att en arkeologisk förundersökning behövde genomföras av hus-/källargrunderna inför Länsstyrelsens tillståndsprövning angående en restaurering och återuppbyggnad av byggnaderna (Lst beslut dnr 431-30521-2021).

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet (UO) omfattade två ytor om totalt 578 m² inom ett delvis privat parkområde vid sjön Norrviken i Sollentuna socken och kommun,

knappt 300 meter öster om Sollentuna kyrka (fig. 3). Inom UO finns hus- och källargrunder efter de gamla flyglarna till herrgården Sollentunaholm. Direkt väster om UO löper järnvägen parallellt med Norrvikenleden i N-S riktning. Naturgeografiskt präglas området av Stockholmsåsen och marknivåerna inom UO uppgår till cirka 10 m ö h.

Den norra husgrunden omfattar en förhållandevis välbevarad källare som till stora delar är frilagd. Enligt uppgift i KMR brann byggnaden ned år 1880. Den södra husgrunden brändes ned, enligt uppgift i KMR år 1967, i samband med en brandkårsövning. Efter branden östes jord över källaren men enligt uppgift från markägaren finns kvar en övertäckt ingång och källarvalv.

Fornlämningsmiljö

L2015:5116 är i KMR registrerad som ett *slott/herresäte* med antikvarisk bedömning *fornlämning*. Utöver de aktuella flygelbyggnaderna omfattar lämningen enligt beskrivningen ytterligare sju byggnader samt

Figur 2. Dagens huvudbyggnad vid Sollentunaholm fotograferad från väst. I bakgrunden skymtar sjön Norrviken.

Figur 3. Topografisk karta med registrerade lämningar i KMR samt UO markerad med svart linje. Skala 1:10000.

två vaktposter. Bebyggelsen registrerades efter en frivillig arkeologisk utredning utförd år 1998 (d'Agnan 1998). Cirka 50 meter norr om L2015:5116 återfinns ytterligare en registrerad fornlämning av samma lämningstyp (L2015:4863, fig. 3), vilken påträffades i samband med ovanstående utredning. Inom detta fornlämningsområde ska enligt KMR finnas en sätesbyggnad, fem husgrunder, en förmodad huskonstruktion samt en förmodad röjd äldre väg. Uppgifterna bedöms dock som något osäkra.

Cirka 80 meter väster om UO, på andra sidan järnvägen, återfinns bytomten efter Sollentuna kyrkby, belagd i historiskt kartmaterial från år 1635 (KMR). Byn låg på kullen strax norr om kyrkan (Bratt & Källman 1983:76) och avhystes troligen i samband med att Sollentunaholms säteri grundades under 1640-talet (Gustafsson & Svanberg 1993:72). Idag omfattar området en kyrkogård samt diverse tomtmark och bytomten är för närvarande bedömd antikvariskt

som *möjlig fornlämning*. Knappt hundra meter öster om UO står runstenen U 103 (L2015:6079). Stenen hittades runt år 1870 i en åker vid Ytterby cirka två kilometer väster om Sollentunaholm. Stenen restes år 1922 på sin nuvarande plats.

En äldsta stormannaetablering i området kring det senare Sollentunaholm återfinns möjligen i Skillinge, där boplatslämningar och gravar från perioden yngre järnålder – äldre medeltid har tolkats utgöra spåren av en stormannagård (Holmberg 1969: 92ff m. anf. litt.) och till och med som en kungsgård (Stähle 1946: 176, 284). En eventuell högmedeltida kontinuitet för stormannaetableringen i området kan ha funnits i form av en borg/fäste, vars ruiner återfinns invid Norrviken direkt norr om Sollentunaholm, cirka 300 meter norr om UO (L2015:4654, fig. 3). Ruinens ålder och tillkomst är dock omstridd. Den kopplades exempelvis till Gustav Vasa under 1630-talet och har senare även föreslagits ha uppförts under 1700-talet av herrskapet

på Sollentunaholm, som ett romantiskt utflyktsmål att ro till (Gustafsson & Svanberg 1993:74).

Efter medeltiden är det känt att Erik Jöransson Tegel (1563-1636) innehade delar av egendomen Sollentuna (H-G o S L:256). Två mantal krono förlänades år 1608 till honom i utbyte mot rusttjänst, vilket troligtvis avser mark från den äldre prästgården som

Figur 4. Detalj ur karta från år 1635 med Sollentuna kyrka till vänster och den då ännu obebyggda holmen där Sollentunaholm strax därefter kom att etableras till höger. Lantmäteristyrelsens arkiv, lådakt.

nedlagts någon gång efter år 1549 (Runer 2006:112).

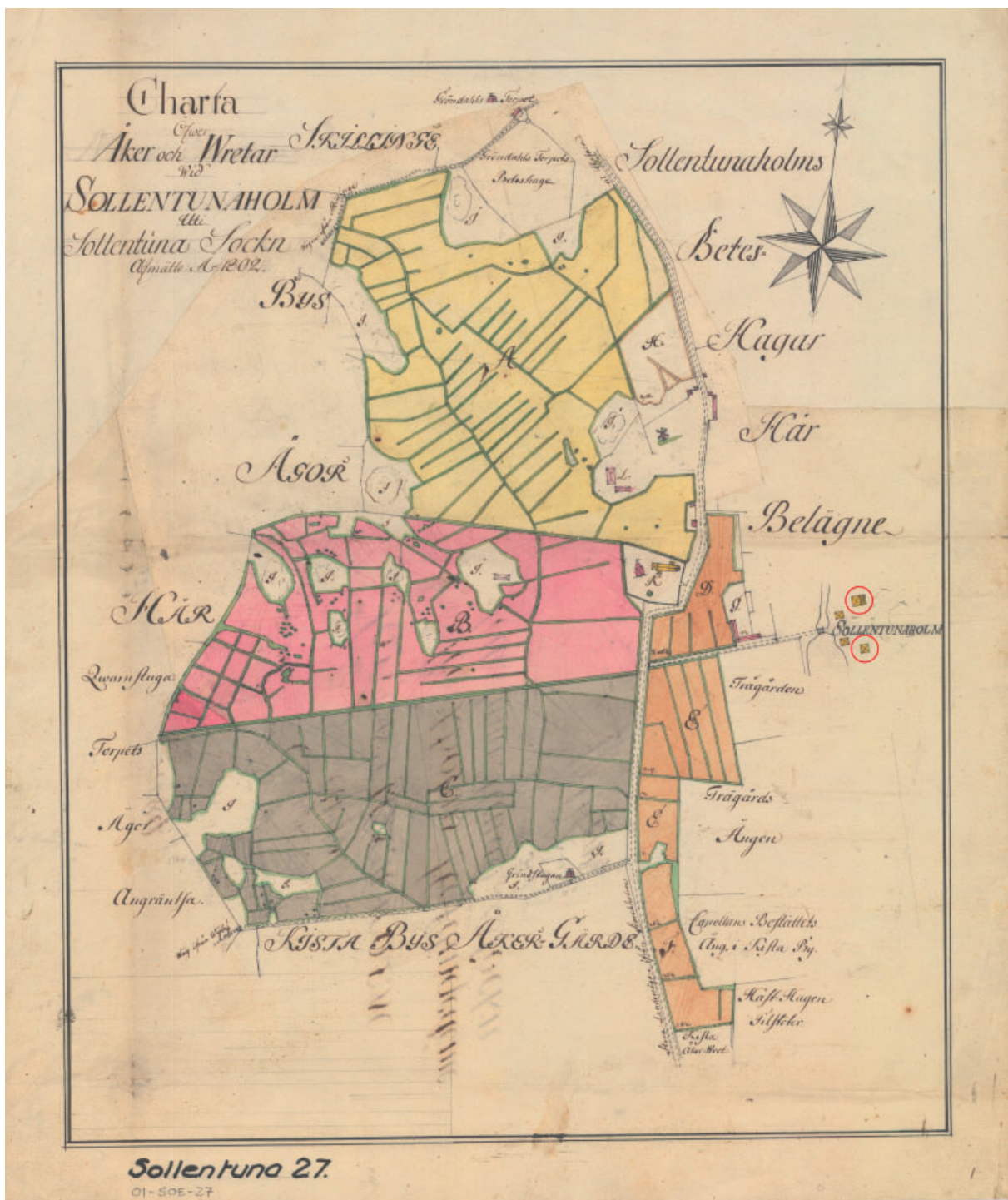
Under 1600-talet bildades säterierna Sollentunaholm, Edsberg, Viby, Gillberga och Hersby i Sollentuna, varav Sollentunaholm och Edsberg kom att bli de mest betydande (Bratt & Källman 1983:37). Ämbetsmannen och militären Johan Berendes (1603-1652) grundade Sollentunaholms säteri år 1640. Dottern Anna Berendes ärvde därefter egendomen efter hans död år 1652 (Bratt & Källman 1983:39). Den äldsta fiskala uppgiften om säteriet är från 1658, då det omtalas i en jordebok (Almquist 1931:820). Under slutet av 1700-talet förenades säterierna Sollentunaholm och Edsberg under samma ägare genom giftermål (Bratt & Källman 1983:76).

Herrgården har eldhärjats två gånger, först runt år 1770 och därefter runt år 1880. Efter att sätesbyggnaden brann runt år 1770, ska den ha ersatts av två parallellt liggande byggnader, liknande flyglar, fast utan huvudbyggnad (fig. 5). Dessa byggnader ska motsvara de för denna förundersökning aktuella flygelbyggnaderna (d'Agnan 1998:9).

År 1889 köpte Stockholms Norra Jästaktiebolag egendomen och anlade under 1892-1893 en fabrik för jästtillverkning strax norr om gården. Genom Stockholmsåsen fanns riklig tillgång till rent grundvattnet och läget invid järnvägen var också gynnsamt ur transportsynpunkt (Bratt & Källman 1983:52). Den nuvarande huvudbyggnaden byggdes år 1902 i nationalromantisk stil som disponentbostad åt fabriken verkställande direktör (fig. 2). De ekonomibyggnader som hör till gården uppfördes huvudsakligen kring slutet av 1800-talet (Bratt & Källman 1983:39). Området vid Sollentuna kyrka och Sollentunaholm, även inräknat vegetationen på holmen och uppfarten till mangårdsbyggnaden, har bedömts omfatta höga kultur- och samhällshistoriska värden (Gustafsson & Svanberg 1993:75).

Tidigare undersökningar

Endast en tidigare arkeologisk insats har genomförts inom UO. År 1998 genomfördes en frivillig arkeologisk utredning (utan KML-beslut) vid Sollentunaholm. Utredningen föranleddes av att markägaren planerade att återskapa de två flyglarna till ursprungligt skick. Den norra husgrunden var vid tillfället registrerad som en fornlämning medan den södra inte var registrerad (d'Agnan 1998:5). Utredningens primära syfte var att fastställa kända såsom icke tidigare kända eller misstänkta lämningars läge och karaktär. Arbetet omfattade okulära besiktningar av terrängen samt kart- och arkivstudier (d'Agnan 1998:6). Ingen utredningsgrävning företogs därmed. Totalt beskrevs efter utredningen 17 objekt. Flera bebyggelsestrukturer kom därefter att registreras som fornlämningar, inom L2015:5116 samt direkt norr därom L2015:4863 (slott/herresäte).

Figur 5. Karta över Sollentunaholm från år 1803, med de två aktuella flygelbyggnaderna markerade med röda cirklar. Lantmäterimyndigheternas arkiv, aktbeteckning 01-soe-27.

Genomförande

Syfte och frågeställningar

Förundersökningens syfte var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning. Förundersökningens skulle fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt ta tillvara eventuella fornyfynd. Resultaten skulle kunna användas av undersökare för att bedöma och beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten skulle också kunna användas i företagarens planering.

Undersökningsplanens ambitionsnivå har anpassats så att resultatet kan användas som ett fullgott underlag inför kommande samhällsplanering och eventuella ytterligare arkeologiska undersökningar. Målgrupper för förundersökningen var huvudsakligen Länsstyrelsen Stockholm och Pertre AB.

Metoder och arbetsmoment

Schaktning och dokumentation

De berörda husgrunderna framschaktades med grävmaskin. På grund av en osäkerhet gällande bärkraftighet och stabilitet av murar och källarvalv placerades grävmaskinen utanför grunderna. Schakten återfylldes ej efter avslutat fältarbete.

Schakt och anläggningar av antikvariskt intresse mättes in med RTK-GPS med en standardavvikelse på 0,02 meter, fotograferades och beskrevs i text.

Alla inmätningar gjordes i projektionen SWEREF 99 TM med höjdsystemet RH 2000. Vid inmätningstillfället erhöll varje enskild kontext ett unikt ID-nr. Digital information har lagrats i dokumentationssystemet Intrasis och därefter bearbetats i QGIS. Analogt upprättad dokumentation har registrerats i Intrasis och relaterats till unika ID-nummer. Insamlade mätdata har använts för att upprätta skalenliga och koordinatbestämda planer över schakt och anläggningar. Beskrivningar av schakt och kontexter återfinns som bilagor (bilagor 1 och 2).

Byggnadsarkeologisk dokumentation

Den norra husgrunden dokumenterades av en byggnadsarkeolog. Dokumentationen återfinns i sin helhet i bilaga 3.

Fyndstrategi

I och med att förundersökningen huvudsakligen syftade till att dokumentera husgrunderna/källarna förväntades få fynd. Eventuella fynd skulle samlas in sparsamt och hanteras utifrån förundersökningens syfte och ambitionsnivå.

Då fyllnadsmaterialet inom den södra husgrunden antogs utgöras av raseringsmassor utan säker kontext planerades inga fynd att tillvaratas. Om fynd av stor betydelse för tolkningen av lämningen ändå framkom, vilka krävde konservering, planerades för samråd med Länsstyrelsen.

Rapportering och distribution

Resultaten av förundersökningen presenteras i denna rapport, i enlighet med Länsstyrelsens förfrågningsunderlag och Generellt förfrågningsunderlag för 2021. Resultaten har efter Länsstyrelsens godkännande av rapportmanus registrerats i Kulturmiljöregistret. En PDF-version av rapporten finns tillgänglig via Riksantikvarieämbetets e-arkiv och tjänst för lagring av arkeologiska rapporter, Forndok.

I samband med rapportarbetet har beskrivningen av den berörda fornlämningen L2015:5116 reviderats i KMR för ökad läsbarhet, i enlighet med Riksantikvarieämbetets rekommendationer för kvalitetshöjning.

Resultat

Den södra flygelbyggnaden

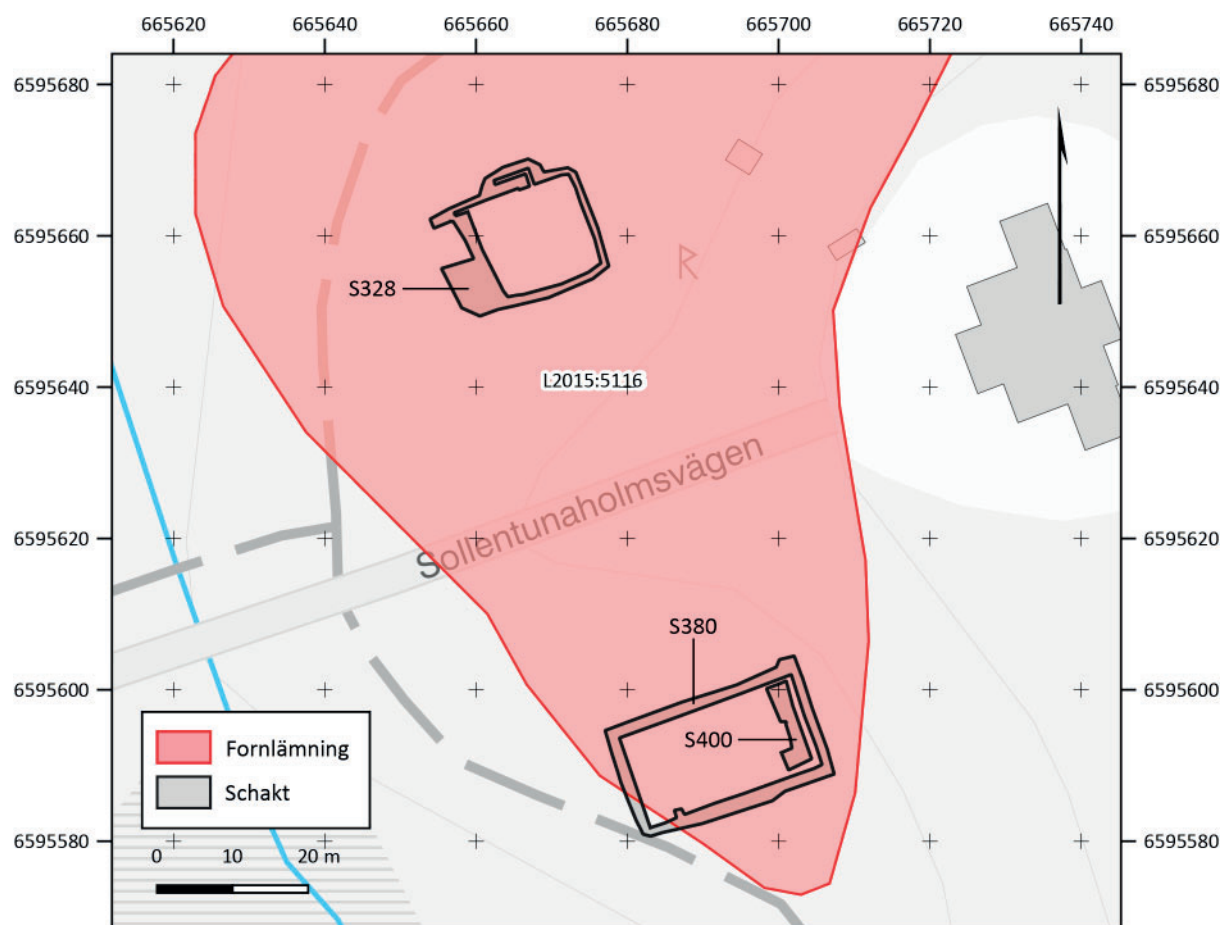
Murarna till den södra flygelbyggnaden grävdes fram utvändigt med maskin ned till grundläggningsnivån (fig. 6 och 7, S380). Schaktet var 78 meter långt, 1,5-2,0 meter brett och grävdes till ett djup av upp till 2 meter under nuvarande marknivå. Inom den östra delen av byggnaden grävdes en 21 m² stor yta med maskin, ned till den gamla trossbotten (fig. 7, S400).

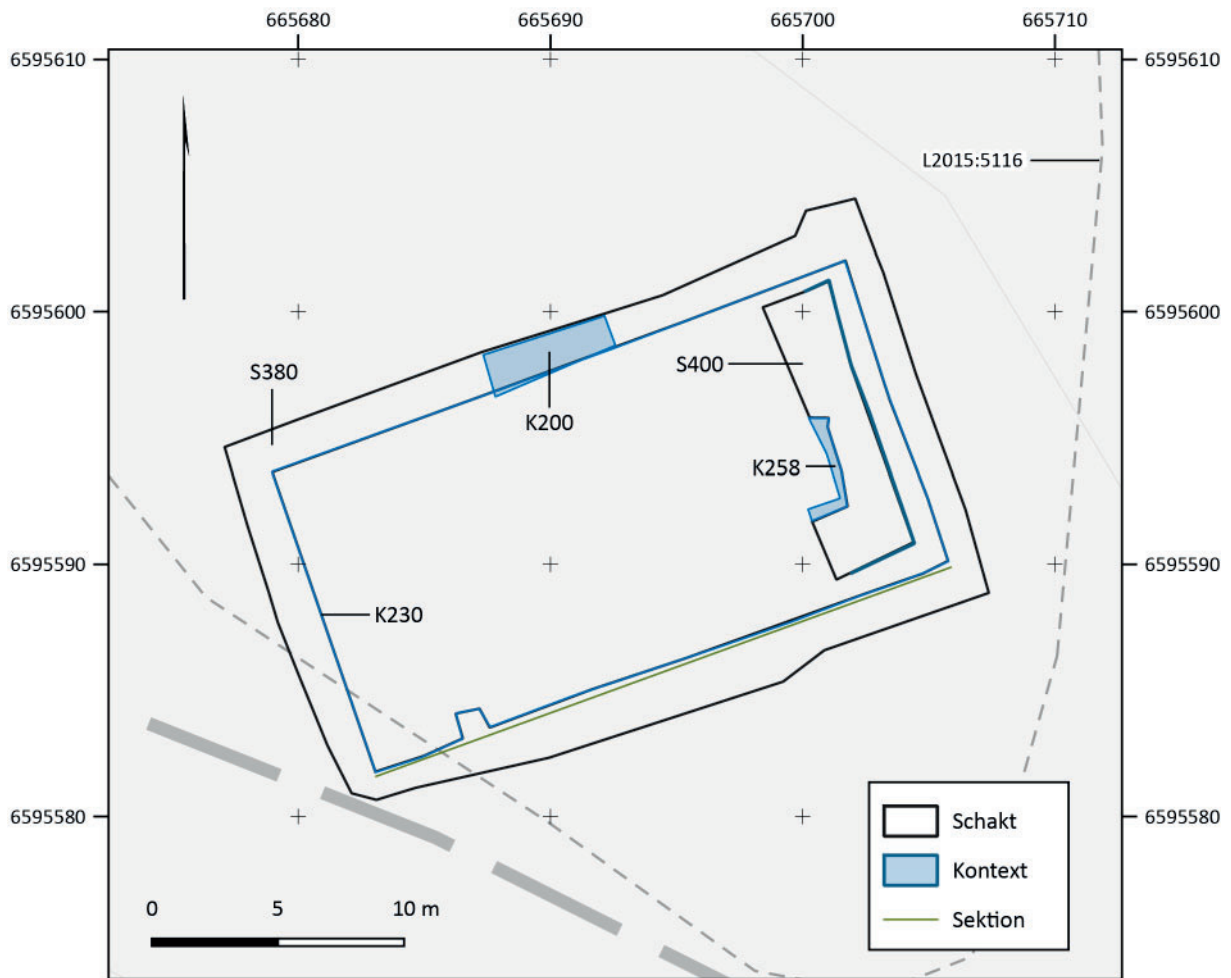
Figur 6. Schakt 380 med grundmuren K230 till den södra flygelbyggnaden framschaktad. Foto från nordväst.

Grundmur K230

Den södra flygelbyggnaden var 24 meter lång och 12,5 meter bred (K230, fig. 6 och 8). Grundmurens höjd uppgick till 0,6-1,8 meter och i öster, där muren rensades fram invändigt, uppgick bredden till 0,95 meter.

Figur 7. Schaktplan, skala 1:1000.

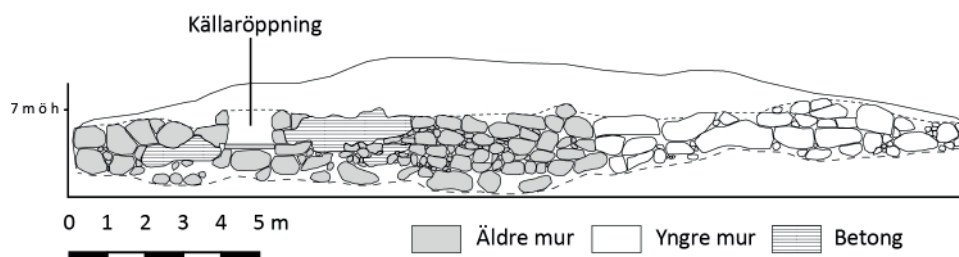
Figur 8. Schakt och kontexter, södra flygelbyggnaden. Skala 1:300

Muren bestod av mellan 0,2-1,5 meter stora gråstenar lagda i upp till fem skift och fogade i ett grått och hårt kalkbruk med synliga kalkklumpar. I murfasaden observerades även ytor av betongputs som tillkommit i ett senare skede. Utmed den södra långsidan upprättades en sektionssritning av grundmuren, med en 1 meter bred källaröppning bevarad (fig. 9). I den östra delen av muren konstaterades spår efter borrhävar i grundmurens stenar. Borrhävar påträffas ofta i murar som byggts under 1700-tal eller senare och utgör spår

efter bergsbrytningen.

Tillbyggnad mot norr från den södra flygelbyggnaden (K200)

Utmed den södra flygelns norra långsida fanns en 1,5 x 5 meter stor tillbyggnad i form av en källmurad grundmur av gråsten (K200, fig. 8). Utbyggnaden låg med stötfog mot flygelbyggnadens grundmur och var byggd som en skalmur med ytterkanter bestående av 0,3-0,6 meter stora gråstenar, lagda med en sten i

Figur 9. Sektionsritning av grundmuren till den södra flygelbyggnadens södra långsida. Skala 1:200.

Figur 10. Källaröppningen i den södra långsidan. Foto från söder.

bredd. Innanför skalmuren var muren fyllt med natursten av varierade storlek (0,1-0,5 meter).

Muren kan identifieras på en uppmättningsritning av den södra flygelbyggnaden från år 1939, där muren fungerar som grundmur till en mindre utbyggnad eller burspråk placerad centralt utmed norrsidan av flygelbyggnaden (Karlsson 1939).

Inre skiljevägg (K258)

Vid schaktning innanför grundmuren framkom en invändig grundmur till en inre skiljevägg (K258, fig. 8). Muren grävdes fram till en längd av 3,5 meter och bredden uppgick till 0,45 meter.

Den norra flygelbyggnaden

Murarna till den norra flygelbyggnaden grävdes fram utvändigt, med ett varierande schaktdjup av 0,3-1,5 meter (ej ned till grundläggningsnivå). Schaktet var 63 meter långt och 0,8-6,0 meter brett (fig. 14).

Grundmur till den norra flygelbyggnaden med källare (K285)

Grundmuren till den norra flygelbyggnaden utgörs av en bevarad källare med källarvalv. Källarens mått var utvändigt 14x12,5 meter och invändigt 8,5x10,5 meter (K285, fig. 11 och 14, bilaga 3). Källaren bedöms vara nedgrävd med yttermurar mot öster, väster och söder som bakmurats mot den ursprungliga nedgrävningskanten. Källarna har fyra separata rum och insidan av källarmurarna var antingen murade av natursten eller tegel. Resultaten av den byggnadsarkeologiska under-

Figur 11. Den östra gaveln av grundmuren till den norra flygelbyggnaden framschaktad. Foto från nordöst.

Figur 12. Tillbyggd källarnedgång K310 i den norra grundmuren. Foto från nordöst.

sökningen talar för att källarna uppförts efter 1650-talet eller under 1700-tal (bilaga 3).

Källarnedgång till källaren (K310)

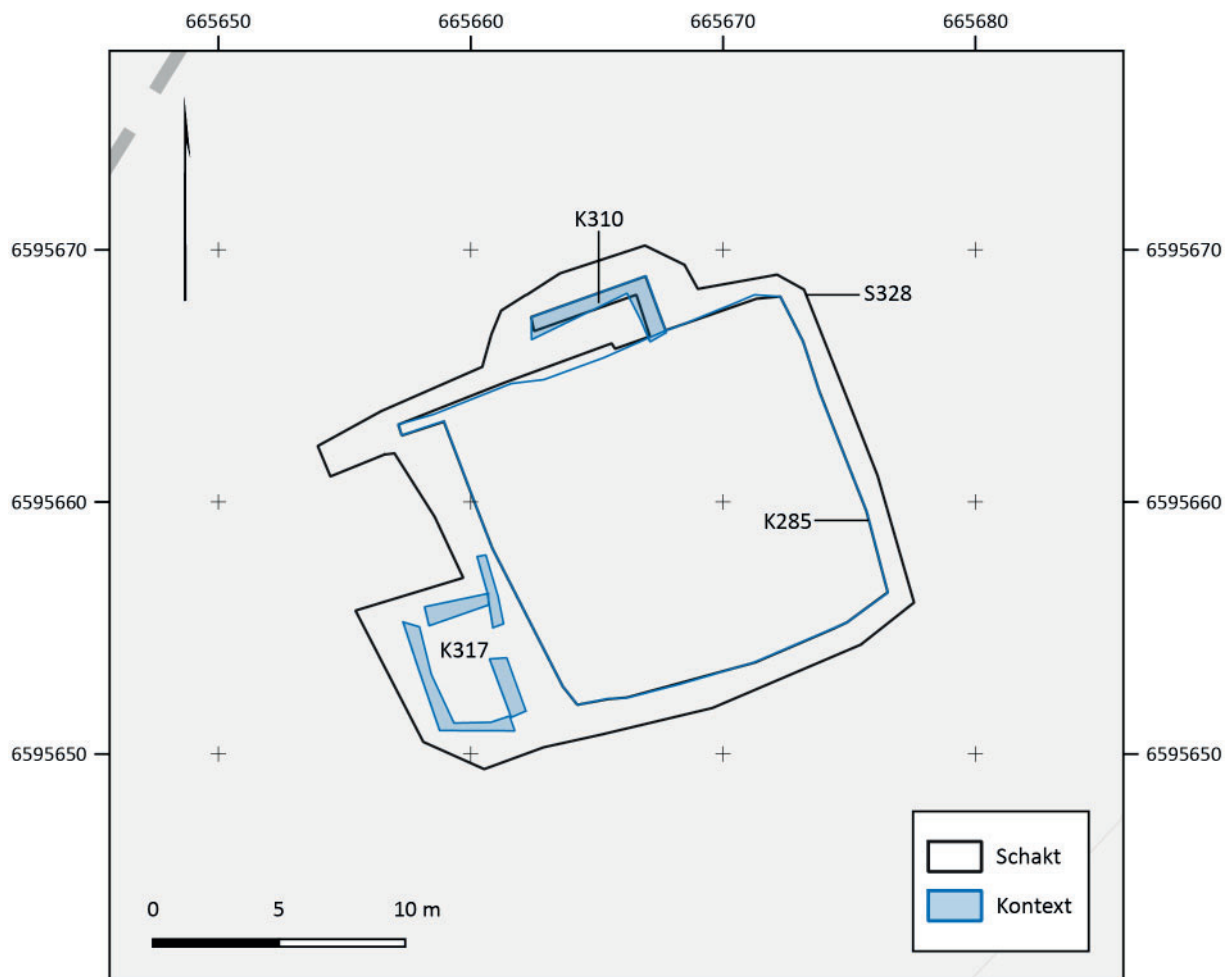
Gråstensmur, senare tillbyggd källaringång till befintlig källare (K310, fig. 12 och 14). Muren låg med stötfog mot källarmuren och grävdes fram till en längd av 5 meter. Murens bredd uppgick till 0,7 meter (se även bilaga 3).

Syllstensgrund väster om källare (K317)

Väster om källaren framkom en husgrund i form av syllstensrader (K317, fig. 13 och 14). Grunden grävdes fram till en total längd av 13 meter och en bredd av 5,4 meter. Anläggningen var svåravgränsad mot nordväst där syllstenar bedöms ha försvunnit efter byggnadens övergivande. Källaren och syllstensgrunden hade en sammanlagd storlek av 18x13 meter.

Figur 13. Syllstensgrunden K317. Foto från söder.

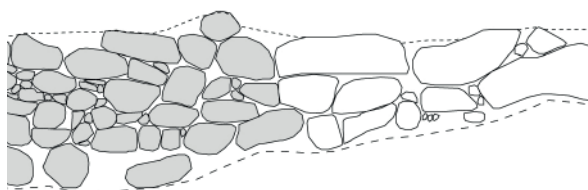

Figur 14. Schakt och kontexter, norra flygelbyggnaden. Skala 1:300.

Tolkning av resultaten

Den södra flygeln

Den första kartan som visar en avbildning av den södra och den norra flygeln är från år 1803 (fig. 5 och 16). Den södra flygeln har på kartan närmast kvadratisk form. Byggnadens läge stämmer bra överens med läget för den västligaste delen av flygeln vid en rektifiering av kartan. Byggnadens mått på den rektifierade kartan är cirka 12,5x12,5 meter.

Figur 15. Detalj av sektionsritningen med möjlig stötfog i den södra långsidans grundmur till den södra flygelbyggnaden. Skala 1:100.

Enligt en tidigare uppgift från den genomförda utredningen skall båda flygelbyggnaderna ha byggts efter år 1770 (d'Agnan 1998). På en karta från år 1851 har den södra flygeln fått den rektangulära form den har nu. Slutsatsen är att den södra flygeln byggs ut omkring år 1851 till ungefär den dubbla storleken mot vad den hade tidigare. På den sektionsritning som upprättades kan cirka 14 meter öster om husets sydvästra hörn ses en fog som möjligen visar var förlängningen skett (fig. 15). Det är också i den östra, antaget förlängda, delen av grunden som borrhämnor återfinns i grundmurens stenar. I den västra delen observerades inga sådana spår. Som ovan nämnts förekommer borrhämnor som regel på sten som brutits under 1700-tal eller senare. Möjligen kan därför den ursprungliga västra delen av flygeln vara äldre än 1700-tal eftersom borrhämnor där saknas. Den kan dock inte vara äldre än 1635 eftersom det då inte finns några byggnader utritade på kartan från samma årtal på platsen för Sollentunaholm (fig. 4). Ett möjligt antagande är att huset har uppförts samtidigt som säteribyggnaden omkring år 1640.

Figur 16. Detalj ur karta från år 1803. Överst i bild ses en avvikande takform på den norra av flygelbyggnaderna.

Den norra flygeln

Den äldsta kartan över den norra flygelbyggnaden är från år 1803 (fig. 16). I kartan har byggnaden två olika takformer, där det västra taket återges på traditionellt vis medan den östra delen har en annan skraffering. Möjligen visar detta på olika delar av huset, där den västra delen motsvarar det hus som stått på syllstensgrund medan den östra takformen motsvarar källardelen. Husets storlek på den rektifierade kartan överensstämmer väl med storleken av den framgrävda källaren och syllstensgrunden. Den byggnadsarkeologiska dateringen talade för att huset byggts efter år 1650 eller under 1700-tal. Inga borrhämnor iaktogs i grundmurarna till varken källaren eller till syllstenshuset. Dessa bör därför vara äldre än 1770-tal och kan vara samtida eller något senare uppförda än säteribyggnaden från omkring år 1640. Vid den byggnadsarkeologiska analysen tolkades flygelbyggnaden vara yngre än år 1650, något som mer ska uppfattas som en fingervisning än som ett absolut årtal. Vi kan således inte med säkerhet säga exakt när flygelbyggnaden uppförts, och det kan ha dröjt något årtionde mellan säteribyggnadens färdigställande och byggandet av flyglarna, men sannolikt inte mer än cirka 50 år.

Utvärdering av undersökningsplan

Undersökningen genomfördes i enlighet med av
Länsstyrelsen beslutad undersökningsplan.

Referenser

Skriftliga källor

Almquist, J. A. 1931. Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säte-
ribildning. Första delen. Stockholm och Uppsala län. 2. Säterier. Stockholm. H-G o S L = Historiskt-geografiskt
och statistiskt lexikon öfver Sverige i 7 band, Stockholm 1856–1870. Sjätte bandet.

Bratt, P. & Källman, R. 1983. Kulturminnesvårdsprogram för Sollentuna kommun: Kulturhistoriskt värdefulla
områden. Länsstyrelsen i Stockholms län.

d'Agnan, P. 1998. Sollentunaholm. Preliminär arkeologisk utredning. Uppland, Sollentuna socken, RAÄ 352,
Norrviken 2:72 & 2:1. SAV 1998:1.

Gustafsson, C. & Svanberg, O. 1993. Sollentuna igår och i morgon. Program för kulturmiljövård. Sollentuna
kommun Kultur- och fritidsnämnden 1993.

Holmberg, K. A. 1969. De svenska tuna-namnen. Studier till en svensk ortnamnsatlas 12. Uppsala.

Runer, J. 2006. Från hav till land eller Kristus och odalen. En studie av Sverige under äldre medeltid. Stockholm.

Ståhle, C. I. 1946. Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län.
Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 16. Studier till en svensk ortnamnsatlas utgivna av Jöran
Sahlgren 3. Diss. Stockholms Högskola. Uppsala.

Historiskt kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv

Ekonomisk karta. 1851. Johan Oskar Gustaf Sydow von. Sollentun sn. Akt A95-1:1

Ägomätning. 1635. Tomas Kristiernsson Hedraeus. Sollentuna nr 1-2. Akt Lådakt.

Lantmäterimyndighetens arkiv

Arealavmätning. 1803. Akt. 01-soe-27.

Pertre AB, privat arkiv

Karlsson, Anton. 1939. Uppmättningsritning.

Bilagor

1. Schakt
2. Kontexter
3. Byggnadsarkeologisk rapport

Bilaga 1. Schakt

Nr	Storlek m	Djup m	Beskrivning	M ö h	Kontext	Lämning KMR
328	2x78	1,2 -2,0	Grästorv i trädgårdsmark, därefter följde omrörd grå silt.	8,54	200, 230	L2015:5116
380	0,8 x 63	0,3 1,5	Grästorv i trädgårdsmark, därefter följde omrörd grå silt.	9,08	285, 310, 317	L2015:5116
400	2x10	0,5	Grästorv i trädgårdsmark, därefter följde omrörd grå silt.	8,54	258	L2015:5116

Bilaga 2. Kontexter

Nr	Typ	Storlek m	Höjd m	Metod	Undersökt del %	Beskrivning	Stratigrafisk relation	Annan dokumentation
200	Husgrund	1,5 x 5	8,93	Maskin och fyllhacka	100	Grundmur av gråsten. Sekundär tillbyggnad av den södra flygelbyggnaden. Framgrävd till en storlek av 1,5 x 5 m. Utbyggnaden ligger med stöfög mot flygelbyggnadens grundmur. Byggt som en skalmur med ytterkanter bestående av gråstenar 0,3 - 0,6 m stora, lagda med en sten i bredd. Innanför skalmuren var muren fyllt med naturstenar som varierade i storlek från 0,1 till 0,5 m i storlek. Tolkning: Muren kan identifieras på en sen avbildning där muren fungerar som grundmur till ett burspåk som finns på norra sidan av långsidan av flygelbyggnaden.	Sekundär till K230	Plan
230	Husgrund	12 x 24	6,5	Maskin och fyllhacka	50	Grundmuren till den södra flygelbyggnaden var 0,58 till 1,78 m hög och i öster där muren togs fram invändigt var den 0,95 m tjock. Den södra flygelbyggnaden var sammantaget 12,5 m bred och 24 m lång. Muren bestod av gråstenar som varierade i storlek mellan 0,2 - 1,5 m. Stenarna var lagda i upp till fem skift i höjd. Stenarna var fogade i ett grått och hårt kalkbruk med synliga kalkklumpar. Längs fasaden av muren fanns ytor av betongputs som tillkommit i ett senare skede. Utmed den södra långsidan upprättades en sektion av grundmuren. Längs den södra långsidan finns en synlig källaröppning bevarad som var 1 m bred och framgrävd 1 m mot norr (se sektion 1). I östra delen av muren finns spår efter borrhävar i grundmurens stenar. Borrhävar finns ofta i murar som byggts under 1700-tal eller senare och är spår av bergsbrytningen.		Plan och sektion.
258	Husgrund	0,44 x 3,5	8,8	Maskin och fyllhacka	50	Invändig grundmur i den södra flygelbyggnaden. Muren grävdes fram till en längd av 3,5 m. Bredden uppgick till 0,44 m.	Sekundär till K230	Plan
285	Husgrund	12,5 x 14	8,8	Maskin och fyllhacka	50	Grundmur till den norra flygelbyggnaden som består av en bevarad källare. Källarens utvändiga mått var 14 x 12,5 m. Källaren tolkas som att den är nedgrävd och att yttermurarna är bakmurade mot den ursprungliga nedgrävningskanten. Insidan av muren bestod av gråstenar som var fogade i ett grått kalkbruk.		Plan
310	Husgrund	0,7 x 5	9,4	Maskin och fyllhacka	50	Mur. Sekundärt tillbyggt källaringång till befintlig källare. Muren låg med stöfög mot källarmuren. Muren grävdes fram till en längd av 5 m och den hade en bredd av 0,7 m. Muren fungerar som källarnedgång till en befintlig källare.	Sekundär till K285.	Plan
317	Husgrund	5,4 x 13	8,9	Maskin och fyllhacka	100	Väster om källaren framkom husgrunder i form av sylvstensrader. Dessa grävdes fram till en bredd av 5,4 m och total längd av 13 m. Sylvstenshusets grund var svåravgränsad i nordväst där sylvstena måste ha försvunnit under senare tid än när huset byggdes.		Plan

Bilaga 3. Byggnadsarkeologisk rapport

Sollentunaholm, norra flygelns källare

Anna Bergman, Medeltidsmuseet

Förutsättningar och metod

Källaren bedömdes som en osäker arbetsplats på grund av rasrisken, och dokumentationen gjordes hastigt och i dålig belysning. Rummen har mätts upp analogt i plan (skala 1:20) och murarna har beskrivits kompletterat med fotografier. Eftersom man hade börjat schakta med maskin intill yttermurarna gjordes ingen kompletterande dokumentation. Nedan följer en kort sammanfattning följt av rumsbeskrivningar och diskussion. Sist ligger en bilaga med dateringskriterier för murverk. Dokumentationen skedde i maj 2022.

Sammanfattning

Källaren består av fyra rum tillgängliga via en vinklad nedgång i norr, troligen ett före detta trapplopp. Samtliga takvalv är av tegel och väggarna av natursten, förutom kring dörröppningarna och vid det igensatta trapploppet i rum 2.

Det satt kvar en hel del puts på naturstensmurarna medan den hade släppt mer på teglet. Teglets dimensioner, brukets sammansättning och fogbehandlingen tyder på en datering till efter 1600-talets mitt, se bilaga 1. Dagens nedgång till källarna är förmodligen inte ursprunglig, men det finns ett igensatt trapplopp i rum 2. En märklig detalj är att inga spår av källargluggar kunde urskiljas.

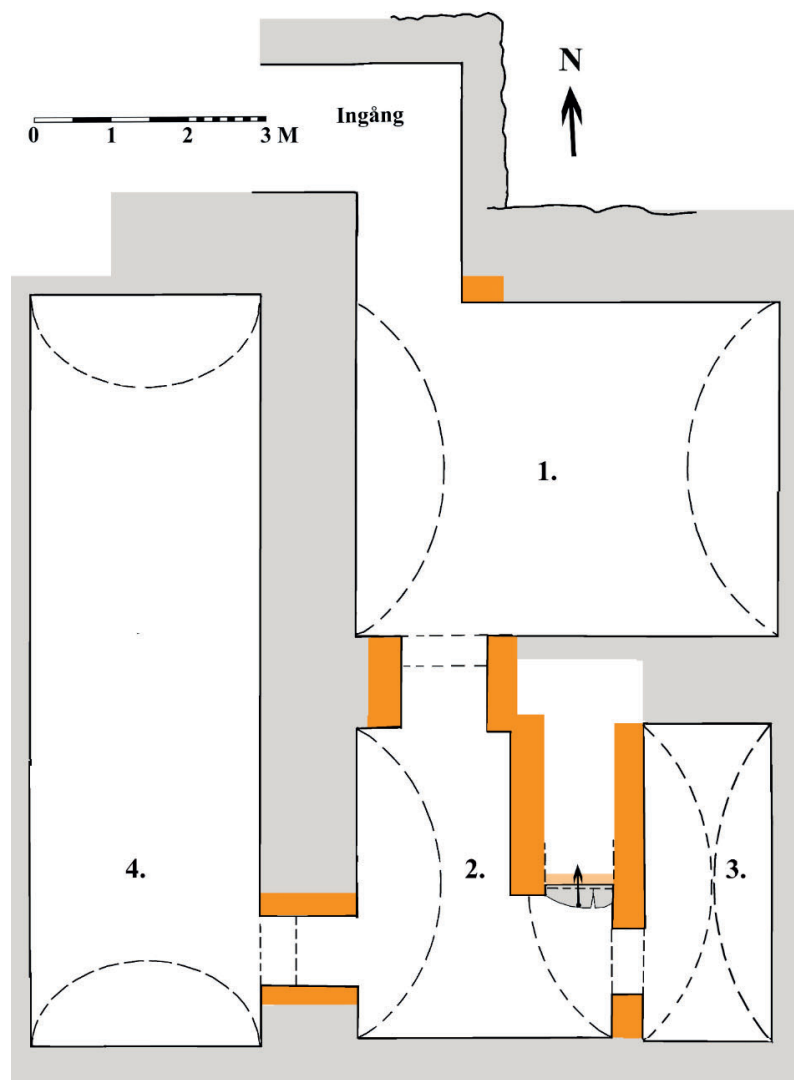

Bild 1. Planritning med rumsnumrering. Grått markerar naturstensmurar, rött markerar tegelmurar. Uppmätt 2022 av Anna Bergman, Medeltidsmuseet.

Ingången

Dagens sluttande nedgång till källarna har sannolikt varit ett trapplopp, även om inga trappsteg syns. Murarna är av natursten, lagda i relativt prydliga skiftgångar. I trapploppet/gångens nedre delar är stenarna jämna och murade med bruk men närmare markytan övergår muren i en ojämn kallmur.

Bild 2. Nedgången till källarna sett mot öster. Foto: A. B.

Bild 3. Ingången till rum 1 sett från bottenplanet vid nedgången. Takvalv saknas. Foto: A. B.

Rum 1

Rum 1 har väggar av natursten, förutom kring dörröppningarna som är murade med tegel. Även takets tunnvalv är av tegel. På naturstensytorna sitter mycket puts kvar medan den har släppt på tegelytorna. Teglen är ca 7,5 x 14,5 x 29 cm stora och bruket brunaktigt med stora synliga kalkkorn. Det syns inga spår av fogstrykning.

Bild 4. Rum 1 sett mot öster. Foto: A. B.

Bild 5. Rum 1 sett mot norr och ingången. Foto: A. B.

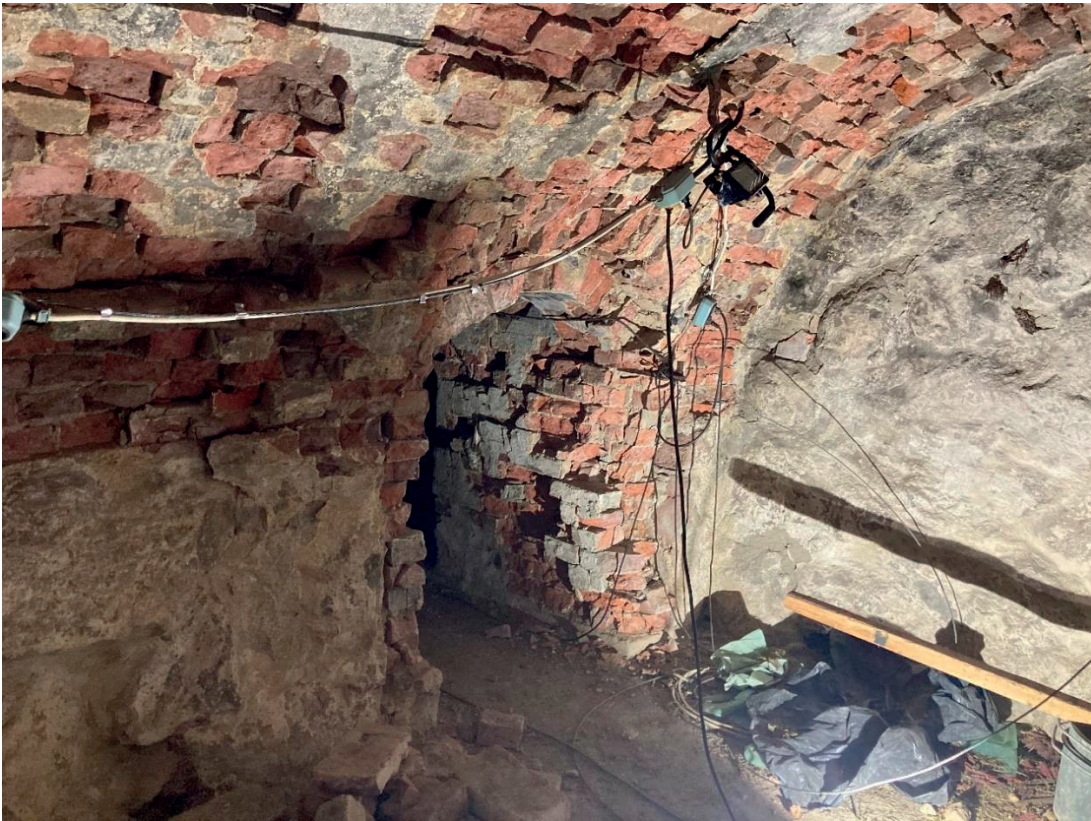

Bild 6. Rum 1 sett mot sydväst och dörröppningen mot rum 2. Foto: A. B.

Dörröppningen mot rum 2 kröns av två valv. Det nedre valvet är halvsten högt och vilar på vad som tycks vara sekundärt uppförda smygsidor, 15 cm breda på var sida. Valvet sträcker sig endast 0,4 m in i öppningen, vilket syns bättre på bild 8. Det övre valvet är helsten högt och förmodligen äldre.

Bild 7. Dörröppningen från rum 1 mot rum 2. Foto: A. B.

Rum 2

Rummet är L-format kring ett igenstängt trapplopp i dess nordöstra hörn. Golvet är av betong och takets tunnvalv av tegel. Mot det f d trapploppet liksom mot rum 3 är väggarna uppförda av tegel i blockförband, av samma dimensioner och med likadant bruk som i rum 1. Mot väster och söder är murarna av natursten.

Bild 8. Rum 2 sett mot norr och rum 1. Till höger vetter väggen mot det igensatta trapploppet. Till vänster anas naturstenväggen mot rum 4. Foto: A. B.

Sett från rum 2 kröns dörröppningen mot rum 1 endast av ett helstensvalv. Det nedre halvstensvalvet anas på bilden ovan en bit in i öppningen. Tegelmuren står på ett nedre skift naturstenar, något som inte observerades i rum 1. Muren mot trapploppet till höger i bild är av tegel lagt i blockförband och står sannolikt också på ett nedre skift av naturstenar. Fogarna är eroderade men där putsen var bevarad visade fogarna inga spår av fogstrykning.

Igenmurningen av dörröppningen till trapploppet har tegel i samma dimensioner som i övriga ytor men är av förklarliga skäl sekundärt uppförd. Ett rundat trappsteg skjuter ut i rummet och ytterligare ett anas ovanför, se nedan bild 9.

Bild 9. Den igenmurade, välvda dörröppningen till ett trapplopp har på bilden markerats med gult. Till höger leder dörröppningen till rum 3. Foto: A. B.

Rum 3.

Väggen mellan rum 2 och 3 är av tegel och 0,45 m tjock samt vilar på ett nedre skift av natursten. Dörröppningen kröns av ett halvstensvalv.

Bild 10. Dörröppningen mot rum 3 sett från rum 2. Foto: A. B.

Rum 3 är uppmätt och beskrivet men inte fotograferat. Väggarna är av natursten förutom mot rum 2 och trapploppet där muren är av tegel. Takets tunnvalv ligger i samma riktning som det i rum 2 och skulle kunna ha utgjort en del av samma rum från början.

Rum 4

Det tunnvalvda rummet är långt och smalt. Väggarna är av natursten och takvalvet av tegel.

Bild 11. Rum 4 sett mot norr. Foto: A. B.

Bild 12. Rum 4 sett mot söder. Till vänster anas dörröppningen mot rum 2, i taket finns spetsiga krokar i rummets mitt. Foto: A. B.

Dörröppningen mellan rum 2 och 4 är av samma utformning som den mellan rum 1 och 2. Muren är 1,25 m tjock även här och det finns ett nedre halvstensvalv och ett övre helstensvalv över öppningen sett från rum 4, se bild 13 nedan. Närmast golv vilar teglen på ett skift naturstenar. Till skillnad från i rum 1 ser det inte ut som om det nedre valvet är uppfört i efterhand.

Bild 13. Rum 4 sett mot rum 2 och längst bort i bild rum 3. Foto: A. B.

En gångjärnshållare sitter kvar nära golv till höger i bild och en ögla för ett lås eller en bom halvvägs upp till vänster i bild. Till höger, vid rummets södra mur, anas en betongförstärkning längs golvnivån, se även bild 12.

Diskussion

Källaren är svår att datera exakt. Det finns inget som tyder på en medeltida datering, något som ibland förekommer i delar av äldre herresäten. Tegelmurverket tyder på ett uppförande vid 1600-talets andra hälft eller 1700-talet. Det finns inget som tyder på att rummen tidigare skulle ha haft bjälktak och att valven skulle ha uppförts senare. Det är märkligt att det saknas spår av ursprungliga källargluggar.

Dagens ingång till källarna bör vara sekundärt uppförd. Vid schaktningen utanför grundmurarna visade det sig att dess yttermur mot norr och öster endast är 0,6 m tjock medan

källarens övriga grundmurar har den dubbla bredden. Dessutom står nedgångens yttermur stumt an mot yttermuren till rum 1, på bilden nedan förtydligat med en pil.

Bild 14. Ingångens grundmur till höger i bild står stumt an mot yttermuren till rum 1 (se röd pil). Bilden är tagen mot sydväst. Foto: A. B.

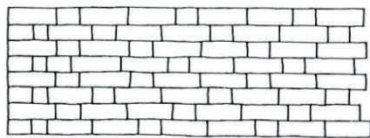
Förutom nedgången kan källarvåningen i övrigt vara uppförd vid ett enda tillfälle. Flera av mellanväggarna som skiljer rummen åt är mycket kraftiga naturstensmurar, vilket är ovanligt, men det är konsekvent utfört och utan synliga stötfogar. Den tunnare tegelväggen mellan rum 2 och 3 kan vara sekundärt uppförd, vilket skulle förklara varför takvalvet i rum 3 är lagt i östvästlig riktning snarare än nord-sydligt, vilket skulle vara naturligare.

Termer och dateringskriterier för murverk

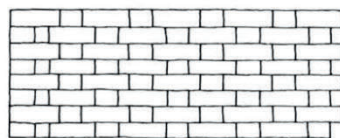
Förband

De medeltida tegelförbanden utgörs av vendiskt förband och munkförband, där kopp och löp förekommer i samma skiftgång. Under 1500-talet började de så kallade renässansförbanden ersätta de medeltida förbanden, för att under 1600-talet helt dominera. Renässansförbanden blandar inte kopp och löp i samma skiftgång.

Medeltida förband

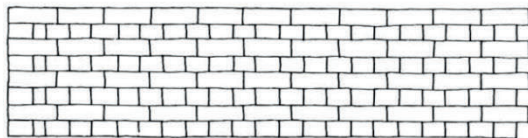

MUNKFÖRBAND

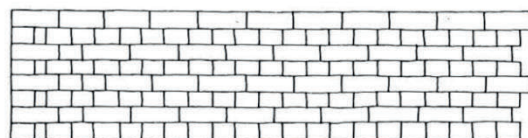
VENDISKT FÖRBAND

Eftermedeltida förband

RENÄSSANSFÖRBAND

BLOCKFÖRBAND

RENÄSSANSFÖRBAND

KRYSSFÖRBAND

Tegelstorlek

Fram till och med 1500-talet var tegelstenarna mycket kraftiga, med en tjocklek på 8–10 cm. Under 1500-talet började dessutom så kallat holländskt tegel att förekomma i Stockholm: små gula eller röda tegel, ca 4 cm tjocka och endast ca 18 cm långa. Från 1600-talets andra hälft och senare var teglen vanligen endast ca 7,5 cm tjocka. Tegel kunde återanvändas, och dimensionerna i sig kan inte datera en mur.

Bruket och fogarna

Det medeltida bruket var ljukt, finfördelat och fett, med en hög kalkhalt. Eftersom murarna sällan putsades brukar fogarna vara strukna. Under 1500-talet var bruket ofta mindre finfördelat och stora klumpar av kalkbruk kan förekomma. Under 1600-talet förekommer både ljusa och bruna bruk, vissa sandrika, andra med stora synliga kalkklumpar i. Strukna fogar förekommer fortfarande under 1600-talets förra hälft men blev mindre vanligt i slutet av seklet då de flesta murar putsades och fogarna därför inte syntes. Murverk från 1600–1800-talet kan vara svårt att skilja åt.

Natursten

Naturstensmurar är svåra att datera, även om brukets utseende kan ge en viss ledning.

En arkeologisk förundersökning genomfördes under maj 2022 inom fornlämning L2015:5116 av två husgrunder vid Sollentunaholm, Sollentuna kommun, Stockholms län. Uppdraget genomfördes efter beslut av Länsstyrelsen Stockholm och bekostades av Pertre AB. Arbetet omfattade en partiell framschaktning med maskin och dokumentation av husgrunderna/källarna till två tidigare flygelbyggnader. Inom ramen för uppdraget genomfördes även en byggnadsarkeologisk dokumentation av den norra källargrunden. Resultaten av förundersökningen talar för att de båda byggnaderna uppförts i samband med att Sollentunaholm blev en sätesgård kring år 1640 eller strax därefter. Den norra byggnaden förstördes i en brand år 1880 och den andra i samband med en brandövning i slutet av 1960-talet.

